

BİBLİYOGRAFYA

GEOFFREY BARRACLOUGH, *Main Trends in History*, New York-London (Holmes and Meier Publishers), 1979, 259 sayfa.

Tarih metodolojisi ile ilgili çalışmaları ve özellikle *History in a Changing World* (1955) ve *An Introduction to Contemporary History* (1964) başlıklı eserleri yoluyla tanınan, dünya tarihçiliğinde oldukça önemli bir yeri bulunan İngiliz tarihçi G. Barraclough'ın *Main Trends in History* adını taşıyan bu çalışması yirminci yüzyılda - bilhassa II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde - gelişen tarih akımlarını ele almaktadır. Çalışmanın en belirgin özelliği, tarihin artık belli tekellerden çıkmış olduğunu dile getirmesi ve tayin edilen devre içinde, sosyal bilimlerin bu alana kazandırdığı dinamizm içinde ve sadece Avrupa - Amerika'da değil, Asya, Afrika ve Lâtin Amerika'daki gelişmeleriyle birlikte ortak değerlendirmiş olmasıdır.

Barraclough günümüz tarihçisini kesif bir karmaşa içinde, birbirlerine ters düşen, liberal ve marksist görüşlerin çatıştığı ortamda bulmaktadır. Amacı, ekseriya birbirleriyle çatışan bu düşünce sistemlerinin, özellikle 1945'ten bu yana tarihe, tarihçiliğe nasıl yansıdığını ve daha geniş taraftar bulabilecek eğilimleri ortaya çıkarmaktır. Ona göre, belli bir durgunluk, hattâ katılık döneminden sonra tarih yine hareketlenmiştir; tarihçiler artık seleflerinin sorduklarından farklı sorular sorabiliyorlar ve cevapları da farklı olabiliyor. Tarihçiler elli yıl önceki formüllerle yetinmiyorlar.

Profesör Barraclough, önce son yirmi-otuz yıl içinde gelişen tarihçiliğin, neye, nasıl bir tarih anlayışına reaksiyon gösterdiğini tespit etmeye çalışmakta, yüzyılın başında kendi başına bağımsız bir disiplin dalı olarak ortaya çıkan "kritikçi bir araştırmacının ilkelerini ortaya koyan ve bunları değiştirmeden nesilden nesile aktaran" ve "yeni vakalar" keşfeden, hataları düzelten tarihçilerin temsilcilerini, bu arada Langlois ve Seignobos'un düşüncelerini, Lord Acton'un kişiliğinde vücut bulan *Cambridge Modern History*'nin idealizm ile pozitivist düşünceyi birleştiren yaklaşımları yansıtmaktadır. Meinecke ile neo-idealistlerin sona erdiğini belirtirken tarihçilerin yeni yollar aramakta olduklarını ifade ediyor. Ve bu arayışta Marksist yaklaşımın önemli bir rol oynadığına işaret ediyor. Getirdiği yeni yaklaşımları - özellikle tek, politik olayların birbirlerinden bağımsız olarak işlenmesi yerine girift ve uzun dönemlerde olgunlaşan sosyal ve ekonomik prosesleri, halkın yaşantısındaki maddî durumu, teknolojiyi ve iktisadiyatı öne sürmesi, insan kitlelerinin tarihteki önemli rolünün ortaya çıkarılması ve toplumdaki sınıf çatışmasının incelenmesi önerisi ve kronoloji yerine teorik açıklamalar vaatmesi - tarihçileri yeni yönlere ittiğini vurguluyor. Ancak, yüzyılımızın ortalarında Marksizmin de yeterli görülmemeye "Marksizmin klişeleşmiş sosyal vokabüleri, tarihi gelişmelerin kompleks realitesine uygun düşmediği"nin de anlaşılacağını ilave ediyor.

Yazara göre, yeni kavramlar, yeni metodlar ülkelere göre değişiklik göstermiştir. Ulaşım kolaylığı, konferanslar, tarihçilerin değişik ülkeleri gezmeleri, komünist ve anti-komünist ülkelerin tarihçilerinin birbirlerini anlamaya çalışmaları yeni düşünce sistemlerinin dağılmasını sağlamıştır. Avrupa, Amerika ve Sovyetler Birliği yeniliklerin ve gelişmelerin merkezleri olmuşlardır. Amerika Birleşik Devletleri'nde, tarihe, olay tahlili, sayılara dayanma alışkanlığı getirilirken sosyal ve davranış bilimlerinin büyük etkisi olmuştur. Sovyetler Birliği'nde, Stalin döneminde, politik eğilimlere karşı gösterilen reaksiyon dışında, 1955

yılından sonra, teorilere uygun olay seçmek ve doğmatik olmak yerine, olaylardan genellemeye gitme yolları aranmıştır. Batı Avrupa'da ise yeni fikirler 1929 yılında kurulmuş *Annales* okulundan, özellikle M. Bloch ve L. Febvre'den gelmiştir. Etkilerini Avrupa dışına da taşıyan bu ekol (Türkiye'deki tesiri için bak. H. İnalçık, "Impact of the *Annales* School on Ottoman Studies and New Findings", *Review*, I/3-4 (1978, ss. 69-99) tarihin konu ve boyutlarını genişletirken, insanın bütün faaliyetlerini konu ederken dünya tarihçiliğinde çok önemli bir yer tutmuş olan Alman okulunu ikinci plana itmiştir. Bloch ve Febvre tarihinin bilimsel karakterini esas almışlar, Alman *historicism*'inin sezgi ve ilim dışı yargılarına karşı çıkmışlardır. Hatta Almanların sempatisini dahi kazanmışlardır.

Barracloough, *Annales*'in faaliyetlerine ve etkilerine bir hayli yer verdikten sonra sosyal bilimlerin tarihçiler üzerinde bıraktığı etkiye geçiyor ve, hemen, tarihin 1955'ten sonraki gelişmelerini buna bağlıyor. İlimin ve her bir disiplinin diğer ilim ve disiplinlere dayandığı ilkesinden hareketle ve Niebuhr ve Ranke'nin klasik filolojinin metodlarına bağlandıkları gibi tarihçilerin günümüzde yeni kavramlar ve teknikler için sosyal bilimlere eğildiğini belirtmektedir. Sosyal bilimler tarihçileri iki yönde etkilemişlerdir: İlki sosyolojik düşüncenin daha geniş kategorileri tarihçilere cazip gelmiş olmasıdır; diğeri kantitatif metodların tarihçilerce kullanılmış olmasıdır. Sosyoloji, antropoloji, psikoloji, ekonomi ve demografinin yanı sıra, günümüzde, sosyal bilimlerden tarihçileri en çok etkileyenin kantitatif, yani sayıya dayanan yaklaşımların olduğunu belirtmektedir. Daha önceleri başka tarihçilerce de belirtilen ve profesyonel tarihçileri, gün geçtikçe, diğer bilim dallarının etkisinde bırakan bu durum karşısında yazar, sayıların esiri olma korkusunda bulunanları da dile getirmekte, "belgeler karşısında düşüncesiz kalma" tehlikesinden söz etmektedir. Sayılara körü körüne bağlanmamak gerektiğini, istatistiklerin belli bir meseleye yardımcı olabileceğini, ama kaide olamayacağını, "yapısal ve eleştirici süzgeçten geçmeyen sayıların" tarihçiyi yanlış yollara saptırabileceğini belirtmektedir.

Kitabın 4. bölümü "tarihte yeni boyutlar" başlığını taşımaktadır; tarihinin zaman ve yer olarak geniş görüşlülüğünü işlemektedir. Avrupa'da merkezileşmiş tarihçilikten sonra, kolonizasyonun çözülmesiyle, gözlerin başka ülkelerin geçmişlerine çevrildiğine, yani anti-empyrist duruma geldiğine temas etmektedir. Koyu milliyetçi tavır ile tarihinin gerçek amacından uzaklaşabileceğine değinerek, insanlık tarihinin temel problemleri üzerinde evrensel bir perspektif elde etmenin, beraberlikleri, durgunlukları ve gelişmeleri, sosyal değişimleri ortaya çıkarmanın esas alınması lazım geldiğini vurgulamaktadır. Bu arada Asya, Afrika ve Latin Amerika üçüncü dünya tarihçiliğine yer verirken B. Lewis ve H. İnalçık'ın otuz yıl kadar önce yazmış oldukları makaleleriyle Türk tarihçiliği temsil edilmek istenmiştir (Aslında son otuz yılda ortaya çıkan dünya tarihçiliğini çok iyi açıklamış olan Barracloough, gerek İnalçık ve Lewis'in gerekse Türk tarihinin diğer birçok tarihçisinin günümüze daha yakın fikirleriyle Türk tarihçiliğini temsil edebilirdi. Türk tarihçiliği son yirmi-otuz yıl içinde, sosyal bilimlerin ışığında, bir hayli mesafe katetmiştir).

Yazar, gerek Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki gelişmeler, gerekse bilim tarihi, teknoloji tarihi gibi yeni dalların ilavesiyle tarihin kendine yeni boyutlar açtığını kabul ederken (veya J.B. Bury'nin en küçük vakaların tam ortaya çıkarılması fikrini veya Marx'ın Asya tipi üretim tarzının geçerliliğinin ne denli sınırlı kaldığını belirtirken) milli tarih, bölgesel tarih ve dünya tarihi üzerinde durmaktadır.

Milli tarih konusunda Barracloough, Avrupa'nın özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bu tavrıdan epeyce uzaklaştığını, ancak günümüzde tarihçilerin (bilhassa Asya ülkeleri tarihçilerinin) yüzde doksanının milli görüşü benimser durumda olduklarını ifade etmektedir.

Avrupalıların suni olarak böldükleri Afrika'da tarihe bir bütün olarak bakılma eğiliminin oldukça geçerli sayıldığını ileri sürmektedir. Millî bilinç, millî karakter, millî liderlik v.b. kavramların ve kaynaklara daha kolay erişebilme kolaylığının millî tarihi ön plana geçirdiğini belirttiğinden sonra, bu yaklaşımın pek geçerli olamayacağını savunmaktadır. "Newton, şüphesiz İngiliz'dir ve İngilizlerin tarihinde bir yeri vardır; fakat eğer biz Newton fiziğinin bilim tarihindeki yerini bilmek istiyorsak Kopernik'in Torun'da veya Kepler'in Weil'de doğmuş olması gibi Newton'un Woolthorpe'de dünyaya gelmiş olması hiçbir şey değiştirmez". Braudel'in Akdeniz, Stoianovich'in Balkanlar tarihine bakış tarzlarını da benimseyen Barraclough, millî tarih yerine bölge tarihlerini tercih etmekte ve bölge tarihçiliğinin gelişeceğine inanmaktadır.

İngiliz tarihçi, bölge tarihlerinden hareketle yeni bir dünya tarihi için yeni yollar göstermektedir. Şimdiye kadar yazılmışların hikâyeci tarzı devam ettirmiş oldukları ve bölük-pörçük bulduklarını belirttiğinden sonra dünya tarihinin bir tür problemler dizisi olarak yazılmasını önermektedir. Pekin'den veya Kahire'den görülen dünya tarihinin Paris'ten, Chicago'dan veya Moskova'dan gözlenen farklı olacağını, Carr'ın da belirttiği gibi Vasco de Gama ve Lenin'in evrensel tarihin merkezleri olma özelliklerinin tarihin tahrifi anlamına geldiğini söylemektedir. Dünya tarihi yazıcılığı henüz başlangıç safhasındadır ve Barraclough'a göre, kurumların, geleneklerin, fikirlerin ve yorumların kıyaslandığı bir çalışma şekli, ona hayati katkıyı verme şansına sahiptir ve bunun gerçekleşmesi halinde sosyal bilimler gerekli ve yeni boyutlar kazanacaktır.

Barraclough son olarak tarih incelenmesi üzerinde durmaktadır. Ona göre, çağdaş dünyada pek belirgin hale gelmiş olan tarih incelemesinin organizasyonundaki değişikliğin esas sebepleri, tarihî malzeme miktarının ve türlerinin çok artışı ve tarihçilik mesleğindeki hızlı gelişmedir. Teknoloji tarihi, iklim tarihi, tarihî demografi, bilim tarihi gibi branşlar yeni gelişen dallardır ve bunlarla uğraşanların çoğu meslekten yetişmiş tarihçi değiller ve mikroskopik ölçülerde çalışmaktadırlar.

Öte yandan, tarihçi günümüzde müthiş bir malzeme yığını ile karşı karşıyadır ve ekip olarak çalışan tarihçilerce dahi hakkından gelinemeyecek kadar çoktur (özellikle Asya ve Afrika ülkelerindeki arşivlerin okuyucuya açılmaya başladığı yakın geçmişten itibaren belirginleşmiştir). Yazılı belgeler dışında, mesela, havadan çekilen fotoğrafların ortaçağ tarım ve şehircilik tarihine başarı ile uygulandığını hatırlatmaktadır. Karbon sistemi, bilgisayar uygulaması gibi, tarihçilerin bazılarınca kullanılabilir metodları da dile getirmektedir. Tarihçilerin arşiv kaynaklarından hızlı yararlanabilmeleri için geliştirilmek istenen yeni metodlardan (mikrofilm, elektronik bilgisayar, tarihî bilgi bankası vb.) söz ederken bilgisayarın ne kadar faydalı olabileceğini epeyce ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Bilgisayar, sadece, sayıca çok *vaka* içeren problemlerin tahlilinde işe yaramaktadır. Önemi, basit mekanik hesaplarla yapılabilecek işlemlerde değil, çok daha ileri ve karmaşık olay koleksiyonlarını bir araya getirmede, aralarında ilgi kurma, belirli bir programa veya ayarlamaya göre sonuçlar elde etmededir. Tarihi, sürekli çoğalan bir bilgi dalı haline getirmektedir; tarihçiyi tek olaydan sonuca giden bir bilim olmaktan kurtarıp, sürekli objektif sonuçlar formüle edebileceği fırsatı vermektedir; bir devrimdir. Ancak evrensel sonuçlar vermesi zaman alacaktır.

Barraclough, daha çok lisans-üstü öğrenci ile meşgul olan ve araştırmadan ziyade öğrenci ile ilgilenmek zorunda kalan yeni üniversite profesörü tipini canlandırdıktan ve tarihçilikte araştırmayı teşvik eden ilimler akademilerinin yeni fonksiyonlarına ve enstitülerin tarihçilikteki rollerine değindikten sonra ferdî çalışan bir tarihçinin bundan böyle değerini kaybettiğini

belirtmektedir. Ona göre, tarihçi, mesleki standartlarını ve bilinliğini yitirmeden yeni şartlara kendisini uydurmalıdır.

Tarihçi Barraclough, eserini günümüzdeki eğilimleri ve meseleleri dile getirmekle bitirmektedir. Yirmi yıl öncesinden bu yana tarihçilik bilimindeki gelişmelerin -gerek Batıda, gerekse S.S.C.B'de-dünyaya bilimsel bakılmakla elde edildiğini vurgulamaktadır. Ancak, bu durumun, tarihçilerin muhakkak doğru yolda oldukları anlamına gelmediğini belirtmektedir. Muhafazakârlığı bir engel olarak görmekte, tarihçilerin yüzde doksanının geleneksel metodları kullandıklarını ileri sürmektedir. Tarih konularını ortaya çıkarmada bir hayli çeşitlilik görülmesine rağmen, yaklaşımlarda ve yöntemlerde pek ileriye gidilemediğini söylemektedir. Tarihçilerin kendi çevrelerinden kolay kolay ayrılamadıklarını, milli mitolojinin ağırlıkta olduğunu, halbuki tarihin de bilim gibi milletlerarası platformda ilerleyebileceğini savunmaktadır.

“Eğer özetlemek gerekirse - bayağıca dahi olsa - çıkarılacak sonuç, tarihin günümüzde sınırsız ihtimaller ve müthiş tehlikelerle karşı karşıya olduğudur. Bu inceleme, potasyellerin ve yakın geçmişteki eğilimlerin yol açtığı yeni derinlikler üzerine yoğunlaştığına göre, sonuçta, bütün dikkatli tarihçilerin farkında oldukları tehlikeler üzerine ağırlık vermek kaçınılmazdır. Belki de ele aldığı konulardan ötürü, hiçbir inceleme tarih kadar geçmişin ölü yükünden ıstırap çekmez. Suyun altına çekilip boğulacağı veya nehrin öte yanında taptaze, yepyeni olarak doğacağı konusunda hiç kimse önceden birşey söyleyemez. Biz sadece, çekişen güçleri tartabilir ve kendi mizacımıza göre iyimser veya kötümser sonuçlara varabiliriz. Bu uzun inceleme sonucunda ben, şahsen, güçlerin iyi dengelenmiş - gerçekten refah veya gönül rahatlığı bakımından çok iyi dengelenmiş - olduğunu düşünmemeye rağmen, ahenkli bir iyimserliğe meyletmekteyim. Matthew Arnold'un 'sahte, muazzam Mississipi denilen tarih' dediği şeyin yüzyıllar boyunca geleneksel olarak yapıldığı üzere, efsane ve masal çalılarına hayat veren suları sağlayarak verimli kıyıları arasında akıp gidebilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu onun ilk amacıdır ve kendisini efsanevi geçmişinden sıyırıldığını düşünmek hatalı olacaktır. Ancak tarihçiler, daha önceden hiç yapmadıkları üzere, çalışmalarını bilim şekline dönüştürme durumuna gelmişlerdir. Bilimsel tarih çabaları, ondokuzuncu yüzyılda Buckle, Comte ve Spencer'in olduğu gibi, yirminci yüzyılda da zor anlaşılır durumda olabilir... Şu anda söylenebilecek tek şey, tarihin, Buckle, Comte ve Spencer'in zamanına göre, bilim statüsüne yükselme ihtimalinin çok daha fazla, bilimsel tarihçiliğin neyi ifade ettiğini kestirmenin çok daha bilgiçlik ve eldeki tekniklerin çok daha ileri olduğudur; ve tarihçiler bunlara sırt çevirecek olurlarsa sorumlulukları kendi omuzlarında kalacaktır.”

SALİH ÖZBARAN